



Διάγραμμα μαθήματος

Κωδικός Μαθήματος THEO-540DL	Τίτλος Μαθήματος Πατρολογία και αγιολογία	Πιστωτικές Μονάδες ECTS 7,5
Προαπαιτούμενα Κανένα	Τμήμα Θεολογίας	Εξάμηνο Χειμερινό
Κατηγορία Μαθήματος Υποχρεωτικό	Γνωστικό Πεδίο Πατρολογία και αγιολογία	Γλώσσα Διδασκαλίας Ελληνικά
Επίπεδο Σπουδών Μεταπτυχιακές σπουδές	Διδάσκων Καθηγητής Νίκος Νικολαΐδης Καθηγητής Συμεών Πασχαλίδης	Έτος Σπουδών Α
Τρόπος Διδασκαλίας Εξ Αποστάσεως	Πρακτική Άσκηση	Συναπαιτούμενα Κανένα

Στόχοι μαθήματος

Οι βασικοί στόχοι του μαθήματος είναι:

- Κατανόηση της σημασίας των Πατέρων της Εκκλησίας, εξοικείωση με τη Γραμματεία και Θεολογία των Αποστολικών Πατέρων και κριτική θεώρηση των πατερικών πηγών μέσα στο ιστορικό και θεολογικό τους πλαίσιο
- Αντιδιαστολή Εκκλησιαστικών Συγγραφέων και Αιρετικών
- Κατανόηση της ζωής και τάξης της αρχαίας Εκκλησίας και της σημασίας της διαφύλαξης μέχρι σήμερα της αρχαίας παράδοσης από την Εκκλησία
- Μελέτη του ήθους και του δόγματος, που αποτελούν καίρια κεφάλαια της ζωής της Εκκλησίας, κατανόηση της ιδιαίτερης σημασίας του μυστηρίου του Βαπτίσματος και αξιολόγηση της θεολογικής προσέγγισης της ευχαριστιακής αναφοράς
- Κατανόηση των θεολογικών απόψεων του Ιγνατίου Αντιοχείας και του μαρτυρίου της συνειδήσεως, καθώς και αξιολόγηση του περιεχομένου των επιστολών του στο πλαίσιο της μελέτης του ήθους της Εκκλησίας
- Μελέτη των Απόκρυφων Ευαγγελίων στη χριστιανική παράδοση, σύγκριση ιδεών από τα απόκρυφα κείμενα με εκείνες των κανονικών βιβλίων και σύνδεση των θεολογικών ιδεών των Απόκρυφων με τα ιδεολογικά και θρησκευτικά κινήματα της περιόδου
- Διαχρονική μελέτη των Πατέρων της Εκκλησίας και του έργου τους τόσο στην Ανατολή όσο και στην Δύση και κριτική θεώρηση και έκθεση του βίου, των συγγραμμάτων και της θεολογίας των Πατέρων της Εκκλησίας και των Εκκλησιαστικών Συγγραφέων έως τον 8ο αιώνα

- Έρευνα στη βάση των συγγραμμάτων και της θεολογίας των Πατέρων της Εκκλησίας, που συνέβαλαν στη θεμελίωση των αληθειών της πίστεως, στην ερμηνευτική των κειμένων της Αγίας Γραφής και στο νέο ήθος και πολιτισμό της Εκκλησίας

Μαθησιακά αποτελέσματα

Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές / μεταπτυχιακές φοιτήτριες θα μπορούν:

- να εξοικειωθούν με την ειδική αγιολογική ορολογία, τα αγιολογικά κείμενα της Ορθόδοξης Εκκλησίας και ειδικότερα της Εκκλησίας της Κύπρου και το θεολογικό πλαίσιο των αγιολογικών ζητημάτων
- να μελετήσουν τους Πατέρες της Εκκλησίας και το έργο τους τόσο στην Ανατολή όσο και στην Δύση
- να προσεγγίσουν κριτικά και να εκθέσουν την ιστορία, την προσωπικότητα, τον βίο, τα συγγράμματα και τη θεολογία των Πατέρων της Εκκλησίας και των Εκκλησιαστικών Συγγραφέων
- να μελετήσουν τη συμβολή των Πατέρων της Εκκλησίας στη θεμελίωση των αληθειών της πίστεως, στην ερμηνευτική των κειμένων της Αγίας Γραφής και στο νέο ήθος και πολιτισμό της Εκκλησίας
- να εξοικειωθούν με τη μελέτη της Πατερικής Θεολογίας και Φιλολογίας, της πατερικής παράδοσης, της ελληνικής σκέψης και φιλοσοφίας
- να κατανοήσουν ότι η αλήθεια ανεξάρτητα από τις όποιες δυσκολίες, πάντοτε διαλάμπει και ότι ίδιος ο Χριστός και η Εκκλησία ως σώμα Χριστού ταυτίζονται με την αλήθεια: “έγώ είμι ή αλήθεια”
- να γνωρίζουν, ότι τα περί Θεού είναι υπέρλογος, να συνειδητοποιούν την ευαισθησία της Εκκλησίας σε δογματικά κεφάλαια και να αντιλαμβάνονται, ότι το δόγμα δεν είναι θεωρία αλλά μέγεθος σωτηρίας και ότι οι έννοιες του χρόνου, της προόδου και της λογικής δεν μπορούν να λειτουργήσουν στα πρόσωπα της Θεότητας
- να κατανοούν τη συμβολή του Αθανασίου στην οριοθέτηση του ορθόδοξου δόγματος περί του Υιού και Λόγου του Θεού και να γνωρίζουν, ότι τα έργα του Αγίου αποτελούν έναν ιστορικό, δογματικό και εκκλησιολογικό θησαυρό
- να κατανοούν τη συμβολή του Μεγάλου Βασιλείου, με τα γραπτά κείμενά του, και το έργο της φιλανθρωπίας του, που τον αναδεικνύουν διαχρονικά φωστήρα και πρότυπο εκκλησιαστικού πατέρα
- να γίνεται κατανόηση της πορείας και του έργου του αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού και να αποκτάται η αντίληψη της μεγάλης συνδρομής του και της καθοριστικής συνεισφοράς του στα θεολογικά και εκκλησιολογικά ζητήματα

Περιεχόμενο μαθήματος

Περιεχόμενο του μαθήματος:

Μελετώνται:

- Οι βασικές αρχές της Πατρολογίας και της χριστιανικής Γραμματολογίας ως διακριτού επιστημονικού κλάδου, ώστε να γίνει σαφής ο καθορισμός των κριτηρίων, που διακρίνουν τους “Πατέρες της Εκκλησίας” από τους χριστιανούς συγγραφείς. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη μελέτη της θεολογικής διδασκαλίας των Πατέρων και των χριστιανών συγγραφέων, καθώς και στην αξιολόγηση συγκεκριμένων θεολογικών ζητημάτων, που θα συζητηθούν στο πλαίσιο της πατερικής γραμματείας
- Το ιστορικό, θεολογικό και εκκλησιολογικό πλαίσιο της εποχής των Αποστολικών Πατέρων, που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο μετά την περίοδο των Αποστόλων, ως άξιοι συνεχιστές και διάδοχοί τους
- Τα κείμενα της αρχαίας εκκλησιαστικής γραμματείας σε κριτική συνάρτηση με την ιστορική πορεία της Εκκλησίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από λειτουργικής απόψεως έχουν τα κεφάλαια 7 - 10 και 14, όπου περιλαμβάνονται οδηγίες σχετικά με το Βάπτισμα, τη Θεία Ευχαριστία, τη νηστεία και την προσευχή, καθώς και το πρώτο μέρος της Διδαχής (1 - 6: Οι δύο οδοί), το οποίο εκφράζει το περιεχόμενο της κατηχητικής διδασκαλίας
- Οι επιστολές του Ιγνατίου Αντιοχείας, που διακηρύττουν την ενότητα των Χριστιανών και την πεποίθηση ότι ο σύνδεσμος της αγάπης τους πρέπει να αποτελεί πρότυπο ζωής και για τους Ιουδαίους και τους Εθνικούς. Πρόκειται για μια ενότητα, που εδράζεται και οφείλει να ενισχύεται από τον Επίσκοπο κάθε Εκκλησίας, ώστε να επιτυγχάνεται και με τη συμμετοχή των Χριστιανών στη λατρευτική ζωή της χριστιανικής κοινότητας. Ως υπεύθυνος της Εκκλησίας ενώπιον του Χριστού, ο Επίσκοπος, δρα ως πρότυπο της χριστιανικής ζωής, όπως άλλωστε απέδειξε και ο Άγιος Ιγνάτιος με τη ζωή και τη δράση του. Ο Ιγνάτιος αναδείχθηκε σε Επίσκοπο οικουμενικού κύρους και εξέφραζε τη συνείδηση της Εκκλησίας του 2ου αι. μ.Χ., σε ό,τι αφορά την πίστη, το βίωμα, το πολίτευμα και τον τρόπο ζωής των χριστιανών των πρώτων χρόνων μετά τους Αποστόλους
- Τα σημαντικότερα απόκρυφα ευαγγέλια στο πλαίσιο της χριστιανικής παράδοσης και του κανόνα της Καινής Διαθήκης. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί σε θέματα θεολογίας των κειμένων του Ευαγγελίου του Θωμά, των Ευαγγελίων της παιδικής ηλικίας του Ιησού Α΄, του Ευαγγελίου του Πέτρου, του Ευαγγελίου του Νικοδήμου και των Γνωστικών Ευαγγελίων
- Η σχέση θείας αποκάλυψης και φιλοσοφίας. Επισημαίνεται ότι στη σχέση θείας αποκάλυψης και φιλοσοφίας υπερέχει η θεία αποκάλυψη
- Η πρόκληση του Αρείου ως μέγα κεφάλαιο σωτηρίας και η απάντηση της Εκκλησίας δια στόματος των Πατέρων της και ως Συνοδικός Θεσμός
- Η καθοριστική συμβολή του Αγίου Επιφανίου στην αξιοποίηση των κλασικών συγγραμμάτων ως εργαλείου διατύπωσης - διασάφησης του ορθοδόξου δόγματος
- Το έργο του αγίου Ιωάννη του Δαμασκηνού, που αποτελεί κωδικοποίηση της διδασκαλίας των προ αυτού Πατέρων, έχοντας ως εργαλείο του την Αριστοτελική φιλοσοφία

Μαθησιακές δραστηριότητες και διδακτικές μέθοδοι

Διαλέξεις, σεμινάρια, παρακολούθηση μαθημάτων, ατομική καθοδήγηση

Μέθοδοι αξιολόγησης

Εβδομαδιαίες δραστηριότητες, γραπτή εργασία και τελική γραπτή εξέταση

Απαιτούμενα διδακτικά εγχειρίδια και βιβλιογραφία

Πηγές

- 1 ΒΕΠΕΣ: Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος
- 2 “Διδαχή τῶν δώδεκα Ἀποστόλων”, ΒΕΠΕΣ τόμ. 2, σσ. 215-220
- 3 ΕΠΕ 114 (Ἀποστολικοὶ Πατέρες 1) 5-31
- 4 Ἰγνάτιος, Πρὸς Ρωμαίους, PG 5, 685-696
- 5 Ἰγνάτιος, Πρὸς Ἐφεσίους, PG 5, 644-656
- 6 Ἰγνάτιος, Πρὸς Τραλλιανούς, PG 5, 576-681
- 7 Acta conciliorum oecumenicorum. iussu atque mandato Societatis Scientiarum Argentoratensis, ed. Eduardus Schwartz, Βερολίνο 1914 -
- 8 Mansi, J., Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, vols XXVIII-XXXII, Paris, Leipzig 1901-1904
- 9 Migne, J. P., Patrologiae cursus completus, series Graeca, Παρίσι 1857-1866 (τόμοι 161)
- 10 Migne, J. P., Patrologiae cursus completus, series Latina, Παρίσι 1844-1855 (τόμοι 221 και 4 τόμοι πινάκων)

Ελληνική βιβλιογραφία

- 1 Καραβιδόπουλος, Ι. Δ., Απόκρυφα χριστιανικά κείμενα Α΄, Θεσσαλονίκη 2004
- 2 Κρικώνη, Χρ.: Ο Λόγος και η περί αιώνος διδασκαλία του φιλοσόφου και μάρτυρος Ιουστίνου, Θεσσαλονίκη 1970
- 3 Νικολαΐδης, Ν., Θέματα Πατερικής Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2019
- 4 Νικολαΐδης, Ν., Ποιμένες κατά την καρδίαν μου, Θεσσαλονίκη 2014
- 5 Νικολαΐδης, Ν., Ως φωνή υδάτων πολλών, Θεσσαλονίκη 2011
- 6 Νικολαΐδης, Ν., Αποστολικοί Πατέρες, Γραμματολογική και Θεολογική Προσέγγιση, Θεσσαλονίκη 2009
- 7 Νικολαΐδης, Ν., Η εικονομαχία και η εικονολογία του αγίου Ιωάννου του Δαμασκηνού, Θεσσαλονίκη 2007
- 8 Νικολαΐδης, Ν., Ανάλεκτα: Περί του όντως Όντος και των όντων, Θεσσαλονίκη 2002
- 9 Νικολαΐδης, Ν., Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά. Ένα πανίερο Σέβασμα και Προσκύνημα, εκδόσεις Ι. Μ. Μαχαιρά, Λευκωσία 2001

- 10 Νικολαΐδης, Ν., Η τριαδολογία του Αγίου Επιφανίου, Θεσσαλονίκη 1999
- 11 Νικολαΐδης, Ν., Ανάλυση ευθύνης, Θεσσαλονίκη 1992
- 12 Παπαδοπούλου, Στ. Γ., Πατρολογία, Τόμος Α΄, Αθήνα 2000
- 13 Παπαδοπούλου, Στ. Γ., Πατρολογία, Τόμος Β΄, Αθήνα 1999
- 14 Παπαδοπούλου, Στ., Αθανάσιος ο Μέγας και η θεολογία της Οικουμενικής Συνόδου, Αθήνα 1975
- 15 Σκουτέρη, Κ. Β., Ιστορία των Δογμάτων, Τόμος Α΄, Αθήνα 1998
- 16 Φειδά, Βλ., Εκκλησιαστική Ιστορία, Τόμος Α΄, Αθήνα 1992
- 17 Χρήστου, Π. Κ., Εκκλησιαστική Γραμματολογία, Τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1991
- 18 Χρήστου, Π. Κ., Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1985
- 19 Χρήστου, Π. Κ., Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 1978
- 20 Χρήστου, Π. Κ., Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Γ΄, Θεσσαλονίκη 1987
- 21 Χρήστου, Π. Κ., Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Δ΄, Θεσσαλονίκη 2010
- 22 Χρήστου, Π. Κ., Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Ε΄, Θεσσαλονίκη 2012

Προτεινόμενα διδακτικά εγχειρίδια και συμπληρωματική βιβλιογραφία

Προαιρετική βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- 1 Άγιος Επιφάνιος Κωνσταντίας, πατήρ και διδάσκαλος της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας. Πρακτικά συνεδρίου, Παραλίμνι, 8-11 Μαΐου 2008, Επιμ. Θεόδωρος Ξ. Γιάνγκου, Χρυσόστομος Νάσσης (Πρωτοπρεσβύτερος), Ιερά Μητρόπολις Κωνσταντίας - Αμμοχώστου. Πολιτιστική Ακαδημία "Άγιος Επιφάνιος", 2012
- 2 Αγουρίδης, Σ., Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά το Β΄ αι. μ.Χ. (Αποστολικοί Πατέρες και Απολογητές), Αθήνα 1997
- 3 Αραμπατζής, Χρ., Χριστιανική Γραμματεία, τ. Α΄: Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς και κείμενα της πρώτης χιλιετίας, Θεσσαλονίκη 2008
- 4 Βασιλειάδης, Π., Τα λόγια του Ιησού, Αθήνα 2008
- 5 Θεοδώρου, Α., Η θεολογία του Ιουστίνου, φιλοσόφου και μάρτυρος, και οι σχέσεις αυτής προς την ελληνικήν φιλοσοφίαν, Αθήναι 1960
- 6 Καλογήρου, Ιω., Το Τριαδικόν δόγμα κατά τον δ΄ αιώνα. Στο: Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΕΕΘΣΑΠΘ) 13 (1966), σσ. 115-165
- 7 Καραβιδόπουλου, Ι., "Χαρίσματα του Ἁγίου Πνεύματος καί Ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας", Τό Ἅγιον Πνεῦμα, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 21-33
- 8 Καρακόλη, Κ., Η εκκλησιολογία του Μεγάλου Αθανασίου, διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη 1968
- 9 Μαρτζέλου, Γ., Θεολογία και πνευματικότητα, Θεσσαλονίκη 1990
- 10 Μουτσουλά, Η., Η αρειανική έρις και ο Άρειος, Μέρος Α΄, Ο Άρειος, Τόμος Α΄, Αθήναι 1977
- 11 Μουτσουλά, Η., Η αρειανική έρις και ο Μέγας Αθανάσιος, Μέρος Β΄, Ο Μέγας Αθανάσιος, Τόμος Β΄, Αθήναι 1978
- 12 Μουτσουλά, Η., Εισαγωγή εις την Πατρολογία, Αθήνα 2009
- 13 Μπαλάνου, Δ. Σ., Πατρολογία, Αθήνα 1950
- 14 Μπαλάνου, Δ., Οι Πατέρες καί Συγγραφείς τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1961

- 15 Μπόνη, Κ., Βασίλειος Καισαρείας ο μέγας, ΒΕΠ, τομ. 51
- 16 Παναγοπούλου, Ι., Έρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στην Ἐκκλησιολογία τῶν Πατέρων, τόμ. Α΄, Ἀθήνα 1991
- 17 Παπαγεωργίου, Α., Σύντομος Ἱστορία της Ἐκκλησίας της Κύπρου, Λευκωσία 1962
- 18 Παπαδόπουλος, Στ., Πατρολογία, τ. Α΄ (Εἰσαγωγή, Β΄ και Γ΄ αἰώνας), Ἀθήνα 2011
- 19 Παπαδόπουλος, Στ., Πατρολογία, τ. Β΄ (τέταρτος αἰώνας), Ἀθήνα 2011
- 20 Παπαδοπούλου, Στ., “Περί τόν ὄρον Ἀποστολικοί Πατέρες”, Κληρονομία 6: 2 (1974)
- 21 Παπαδοπούλου, Στ., Ἀθανάσιος ο Μέγας και η θεολογία της Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἀθήναι 1975
- 22 Ρωμανίδη, Ι., Πατερική Θεολογία, Θεσσαλονίκη 2004
- 23 Ρωμανίδου, Ιω., Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τομ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1983
- 24 Σκουτέρη, Κ. Β., Ἱστορία των Δογμάτων, Τόμος Α΄, Ἀθήνα 1982
- 25 Στεφανίδου, Β., Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Ἀθήναι 1998
- 26 Τζιράκης, Ν., Ἀπολογητές. Συμβολή στη σχέση των Ἀπολογιῶν με την αρχαία ελληνική γραμματεία, Ἀθήνα 2003
- 27 Τόμος εόρτιος χιλιοστῆς εξακοσιοστῆς ἐπετείου Μεγάλου Βασιλείου (379-1979), επιμ. Ι. Καλογήρου, ΑΠΘ, Θεολογική Σχολή, Θεσσαλονίκη 1981
- 28 Τρεμπέλα, Π., Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. 1, Ἀδελφότης Θεολόγων ἡ “Ζωή”, Ἀθήναι 1959
- 29 Φειδά, Β. Ι., Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Α΄, Ἀθήναι 1992
- 30 Φιλοθέου Βρυέννιου, Διδαχή των δώδεκα Ἀποστόλων, Κωνσταντινούπολη 1883
- 31 Χρήστου, Π. Κ., Ἑλληνική Πατρολογία, τ. Γ΄ (Περίοδος Θεολογικῆς Ἀκμῆς, Δ΄ και Ε΄ αἰώνες), Θεσσαλονίκη 2008
- 32 Χρήστου, Π. Κ., Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία, Τόμος Α΄, Θεσσαλονίκη 1991
- 33 Χρήστου, Π. Κ., Ἑλληνική Πατρολογία, τ. Α΄ (Εἰσαγωγή), Θεσσαλονίκη 2004
- 34 Χρήστου, Π. Κ., Ἑλληνική Πατρολογία, τ. Β΄ (Περίοδος Διωγμῶν), Θεσσαλονίκη 2005
- 35 Χρήστου, Π. Κ., Ο Μ. Βασίλειος, Θεσσαλονίκη 1978
- 36 Χρήστου, Π., “Ἄκτιστον και κτιστόν, ἀγέννητον και γεννητόν εις την Θεολογίαν του Μεγάλου Ἀθανασίου”, στον Τόμο Εόρτιο Χιλιοστῆς Εξακοσιοστῆς ἐπετείου Μεγάλου Ἀθανασίου, Θεσσαλονίκη 1974
- 37 Χρήστου, Π., “Ο Ἀπόστολος Βαρνάβας”, Θεολογικά Μελετήματα, Ἀρχαί τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας, Π. Ι. Π. Μ, Θεσσαλονίκη 1973

Ξένη βιβλιογραφία

- 1 Barnard, L. W., Athenagoras: A Study in Second Century Christian Apologetics. Théologie Historique 18, Paris 1972
- 2 Bernard, L. W., “Athanasius and the Meletian schism in Egypt”, στο JEA 59 (1973), σ. 183 κ.εξ.
- 3 Bernard, L. W., “Some notes on the Meletian schism in Egypt”, στο SP 21:1 (1975), TU 115, σσ. 339-405
- 4 Bernard, R., L’ image de Dieu d’ après st. Athanase, Paris 1952
- 5 Burke, T., Secret Scriptures Revealed, A New Introduction to the Christian Apocrypha, Eerdmans, Grand Rapids 2013
- 6 Draper, J. (επ.), The Didache in Modern Research, Leiden 1996
- 7 Draper, J. A., “The Apostolic Fathers: The Didache”, The Expository Times, Volume 117, Sage 2006, σσ. 177-182

- 8 Frey, J., Schröter, J., Jesus in apokryphen Evangelienüberlieferungen, Beiträge zu außerkanonischen Jesusüberlieferungen aus verschiedenen Sprach- und Kulturtraditionen (WUNT I 254), Mohr Siebeck, Tübingen 2010
- 9 Garrow, A. J. P., The Gospel of Matthew's Dependence on the Didache. Journal for the Study of the New Testament. Supplement series 254, New York / London 2004
- 10 Harnack, A. von, Die Zeit des Ignatius und die Chronologie der antiochenischen Bischöfe bis Tyrannus, Leipzig 1878
- 11 Hess, H., The place of divinisation in Athanasian soteriology, SP 26, (1993), σσ. 370-374
- 12 Jefford, C. (επ.), The Didache in Context: Essays on its Text, History and Transmission Novum Testamentum Supplements 77, Leiden 1995
- 13 Khaled, A., Word and world: structural elements in the theology of St. Athanasius, Boston 1997
- 14 Klauck, J., Apokryphe Evangelien: Eine Einführung, Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 2008
- 15 Kotter, B., Die Schriften des Johannes von Damaskos, vol. V, Opera homiletica et hagiographica, Berlin, New York 1988
- 16 Louth, A., The Use of the Term ἰδιος in Alexandrian Theology from Alexander to Cyril, SP 19 (1989), Leuven, σσ. 198-202
- 17 Milavec, A., The Didache Text, Translation, Analysis, and Commentary, Collegeville 2003
- 18 Nautin, P., Epiphane de Salamine, Paris 1964
- 19 Nicolaidis, N., The Christology of Saint Epiphanius of Cyprus according to his work Anagyrotos, Nicosia 1995
- 20 Niederwimmer, K., The Didache Hermeneia. A Critical and Historical Commentary on the Bible, Minneapolis 1998
- 21 Prestige, G. L., ἀγέ(ν)ητος and γε(ν)ητός and kindred words in Eusebius and the early Arians. Στο: Journal of Theological Studies (JTS) 24 (1923), σσ. 486-496
- 22 Rathke, H., Ignatius von Antiochien und die Paulusbriefe, Berlin 1967
- 23 Richardson, C., Early Christian Fathers, Kentucky 2006
- 24 Schmid, B., Manual of Patrology, London 1903
- 25 Spence Little, V. A., The Christology of the apologists, doctrinal, with an introduction by W. B. Selbie, London, 1934
- 26 Tillich, P., A History of Christian Thought, edited by Carl E. Braaten, New York and Evanston 1968
- 27 Torrance, T. F., The forgotten Trinity, vol. 2, London 1989
- 28 Windelband, W., - Heimsoeth, H., Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας, τόμ. Α' (Η Φιλοσοφία των Αρχαίων Ελλήνων, η Φιλοσοφία των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων), μφ. από τα γερμανικά Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα 2001
- 29 Young, F., Ayres, L., Louth, A. (eds.), The Cambridge History of Early Christian Literature, Cambridge 2008
- 30 Zaphiris, G., Reciprocal trinitarian revelation and man's knowledge of God according to St. Athanasius, T.E.M.A, Θεσσαλονίκη 1974, 287-377
- 31 Zizioulas, Jo, D., Being as Communion, Studies in Personhood and the Church, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, N. York 1985